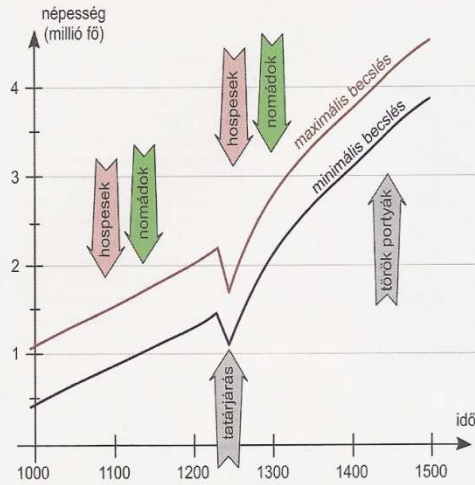

42.

MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGE ÉS GAZDASÁGA A KÖZÉPKORBAN

1. Magyarország lélekszámának becsült alakulása a középkorban

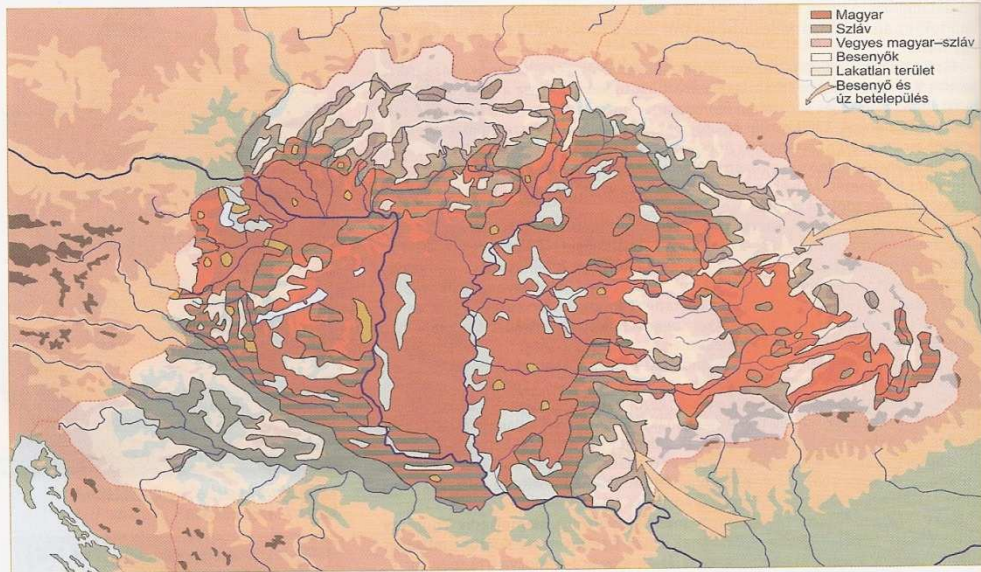
Mely tényezők hatottak az ország népességének alakulására? Miért szerepelnek a grafikonon csak becslések, s ezen belül is maximális és minimális értékek? Melyik nagy európai népességi katasztrófa jeleit látja a grafikonon? Miért?

MAGYARORSZÁG LÉLEKSÁMA ÉS ETNIKAI ÖSSZETÉTELE A középkorban nem végeztek népszámlálásokat. Sőt olyan adatsorok is alig állnak rendelkezésünkre, amelyekből közvetett módon lehetne pontos adatokat nyerni a lélekszámra és a nemzetiségi, etnikai összetételre (pl. adóösszeírások, anyakönyvek). Emiatt is tapasztalhatjuk azt, hogy a népességi adatokban nagy különbségek fordulnak elő a kézikönyvekben.

Ha korábbi (XIX–XX. századi) kézikönyvekben lapozgatunk, a mai becsléseknél magasabb lélekszámokról olvashatunk. A honfoglalók számát akár félmillióra is teszik, míg a Mátyás-kori Magyarország lélekszámát 4,5 millióra.

A történeti demográfiai becslések azzal együtt változnak, hogyan ítélik meg a korszak gazdaságát, népességtartó erejét, vagy a hiányos források esetében hány emberrel szorozzák meg a rendelkezésre álló adatokat (pl. adózó porta). Példaként vegyük a népvándorlás korának egyetlen adatát eleinkről: e szerint a magyar vezér 20 000 harccsal vonul ki hadjáratra. Ha azt feltételezzük, hogy minden pástor egyben harcos is (nomád társadalom), vagy hogy ez a szám a fegyveres kíséret (félnomád társadalom), egymástól nagymértékben eltérő lélekszámra következtethetünk.

A lélekszám a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan a tatárjárásig emelkedett, s megközelítette a kétmillió főt. A természetes szaporulat mellett jelentős szerepet játszott a bevándorlás is. Keletről nomád néptörzsek, nyugatról hospesek érkeztek.

2. Magyarország etnikai összetétele a XI. században

Mely tényezők határozták meg a népesség területi megoszlását? Mutassa be szóban az ország etnikai összetételének sajátosságait!

A nomádok (besenyők, úzok, kunok és jászok) jó része a XV. századra beolvadt a magyarságba. A nyugatról érkező hospesek a korszak végéig megőrizték etnikai különállásukat. A Szepesség vagy az erdélyi szászok egy tömbben érkező németiségét kiváltságaik is megtartották. Hasonló volt a helyzet a városok főleg német polgárságával is, de a szórtan letelepülő különböző hospesek falvai is megtartották nyelvi különállásukat.

A honfoglalás óta itt élő szlávok a belső területeken és Erdélyben beolvadtak a magyarságba. A peremterületeken, ahová a tatárjárás pusztításai után megállt a magyarság betelepülése, sőt a Kárpátokon át újabb szláv betelepülés indult meg, megtartották különállásukat.

Az ország lakosságának túlnyomó többsége (kb. 80%) magyar volt. A korszakban a sokszínűség nem okozott problémát sem a vezető rétegen, sem az egész népességen belül. Az emberek azonosságátudatában a **vallási kötődés** vagy a **jogi helyzet** még megelőzte a nemzeti jellemzőket.

A XII. századtól megindult a Balkán felől a **románok** bevándorlása a hegyvidékek felé. A betelepülés, részben királyi ösztönzéssel, a tatárjárás után felgyorsult. A románokat eltérő vallásuk (görögkeleti) és gazdálkodásuk (hegyi pásztorok) gátolta a beolvadásban (asszimiláció).

3. Nézze meg, hogyan rendelkezett az Aranybulla 11. és 19. pontja a vendégekről (tankönyv, 191. oldal)! Mire következtethet ebből?

3. „Magyarországon sokféle nemzet lakik. A magyar nemesek harciasak és folyamatosan fegyverforgatásban gyakorolják magukat, ha az ellenség földjén nem rabolhatnak, egymást fosztogatják. [...]

A németek igen szorgalmasak, kereskedelemmel, kézműparral és bányászattal foglalkoznak. Városaik csinosak, és kőfallal vannak körülvéve. Falvakban nagyon kevesen laknak közülük.

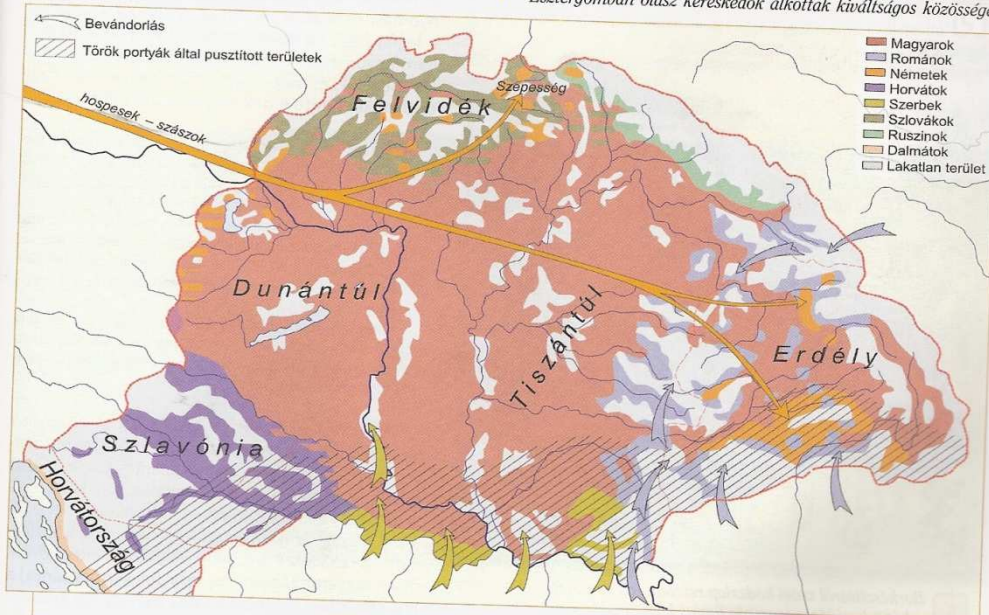
Az ország némely vidékén tatárok is laknak, akik ősi hitüket megőrizték és kunoknak nevezetnek. Szlávok és szerbek szintén laknak itt, ezek Szerbiából és Szlavóniából költöztek be ide, ahol a többi lakosoktól elkülönített vidéket kaptak. [...]

Laknak még ezenkívül belgák is, akik tisztán és helyesen beszélnek franciául, ezek még a régi időkből maradtak itt, midőn Károly király elfoglalta az országot.” (Roverella pápai követ Magyarországról, 1460-as évek)

4. Sorolja fel, mely népek éltek Magyarországon a pápai követ szerint! Gyűjtse össze, hogy mely népről mit tart fontosnak megjegyezni a pápai követ! Milyen szempontok vezethették véleménye megalkotásában? Hasonlítsa össze a leírás megállapításait a térképpel!

4. Az esztergomi latinok pecsétje (XIII. század). Magyarországon latinoknak nevezték az olasz, a francia és vallon betelepülőket. Esztergomban olasz kereskedők alkottak kiváltságos közösséget

5. Magyarország etnikai összetétele a XV. században

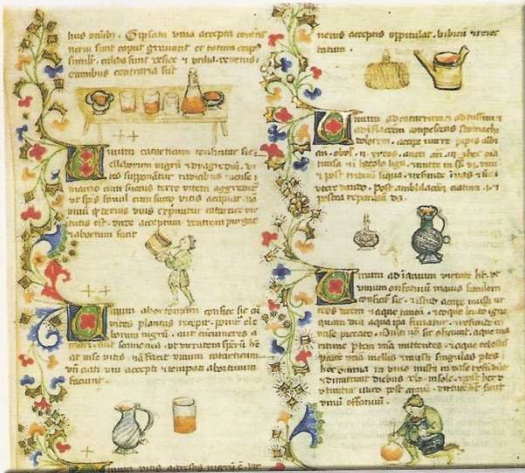
5. Kövesse nyomon a térképen a XI. századhoz képest bekövetkező népesedési és etnikai változásokat! Gyűjtse össze a folyamatot befolyásoló tényezőket!

6. „A vendégek s a jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben így növekedett a Római Birodalom, így magasztaltattak fel és lettek dicsőségessé a római királyok, hogy sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról. Róma bizony még ma is szolgál volna, ha Aeneas sarjai nem teszik szabaddá. Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokról jöttek a vendégek, úgy különb-különb nyelveket és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoztak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyamolítsd és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.” (Szent István király Inre herceg számára írt Intelmeiből, 1031 előtti)

Határozza meg, hogy kit ért a király idegenek alatt! Hogyan értékelte az idegenek betelepítését István? Magyarozza meg, mely tapasztalatok érlelték meg az uralkodóban a fenti gondolatokat!

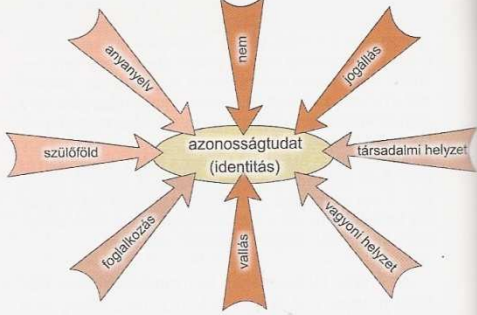
7. „Magyarország királysága földje terjedelmének mértékében a világ legnagyobb országainak egyike; általában pedig azt mondják, hogy hosszában negyvennapos járóföld és szélességben ugyanennyi. Földje legeltetésre alkalmas és rendkívül gazdag kenyérbén, borban, húsfeleségben, aranyban és ezüstben, a halak bősége pedig meghaladja csaknem az összes országokat, kivéve Norvégiát, ahol kenyér gyanánt vagy kenyér helyett is halat esznek. Földje általában sík, apró dombok tarkítják, helyenként pedig igen magasak hegyei. Az erdélyi részekben hatalmas sóhegyek vannak, és ezekből a hegyekből mint a követ, úgy fejtik a sót, és szállítják szerte az egész országba és valamennyi környező országba.” (Francia szerzetes beszámolója a XIII. század végi Magyarországról)

Gyűjtse ki, és rendszerezze gazdasági áganként a szerzetes megállapításait! Vesse össze a leírást az ország gazdaságát bemutató térképpel (10.)!

8. Borkészítésről szóló kódexlap részlete egy corvinából. A bor már a középkori Magyarország fontos kiviteli cikke volt

Keresse meg a térképen a Szerémséget! Miért e vidékről szállították ki a legnagyobb mennyiségű bort a középkorban?

9. Az azonossággtudat összetevői

Vegye számba az azonossággtudat összetevőit! Napjainkkal összehasonlítva mennyiben más a sorrendisége az összetevőknek? Mit fejeznek ki a nyílak színei? Hogyan befolyásolta a középkori identitás tudat az etnikumok viszonyát?

MEZŐGAZDASÁG Az egész középkoron át a legfontosabb gazdasági ágazat a mezőgazdaság volt. Az ország belső területének szinte az egésze – a mocsarakat leszámítva – kiválóan alkalmas volt a földművelésre.

A XI–XIII. század legfontosabb változása a letelepedéssel párhuzamosan zajló folyamat: a földművelésre való áttérés. A **legelőváltó**, majd a **kétnyomásos rendszer** terjedt el. A XIV–XV. században a legfejlettebb központi részekben már előfordult a háromnyomásos rendszer alkalmazása. A földművelés a legelők, és még inkább a korszakban még nagy területeket borító erdők rovására hódított teret.

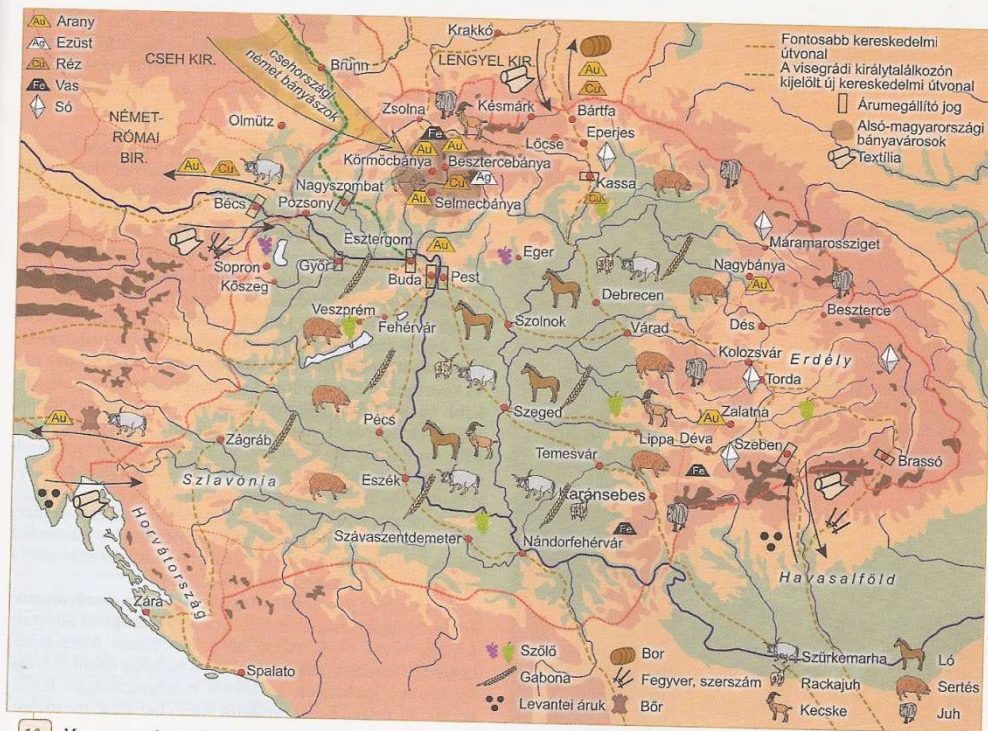
A középkori Magyarországon elsősorban gabonát termesztettek (kölest, rozst, búzát). A szőlőművelés is hamar elterjedt, s a XV. századra Tokaj, a Küküllő vidéke vagy a Szerémség híres bortermelő területekké váltak.

Az állattenyésztés mindvégig fontos maradt. Az Alföldön lovat, szürkemarhát és juhot legeltettek. A sertés tartását csak a tölgyesek és a bükkösek tették lehetővé. A hizlalás ugyanis az erdőkben a „makkoltatással” történt. A hegyvidékek legelőin főleg juhot neveltek.

Fa még mindenütt bőven volt, és az erdő mézet, viaszt is adott. Ezenkívül az erdők és mocsarak gazdag vadállománya is hozzájárult az ország lakosságának eltartásához, s így a népesség növekedéséhez.

BÁNYÁSZAT, IPAR, VÁROSOK A középkori Magyarország rendkívül gazdag volt ásványkincsekben. Már a kora Árpád-korban jelentősnek számított az erdélyi és máramarosi **sótermelés**. A só bányászata és kereskedelme is **királyi monopólium** volt.

Az ország **nemes- és szinesérce**kben is bővelkedett. A Felvidéken a Garam völgyében elterülő ún. Alsó-Magyarország bányavárosai (pl. Körmöcbánya) a XIV. században hazánkat Európa legnagyobb **aranykitermelőjévé** tették. Emellett itt és Nagybányán, valamint az Erdélyi-érchegységben kitermelt **ezüst és réz** is európai jelentőséggel bírt.

10. Magyarország gazdasága a XI–XV. században

Gyűjtse ki a térképről az egyes gazdasági ágakra (mezőgazdaság, ipar, kereskedelem) vonatkozó adatokat! Jellemezze ezek földrajzi elhelyezkedését! Mutassa be az ország külkereskedelmét! Tekintse át I. Károly bányareformjait! Ismételje át a bányászattal kapcsolatos fogalmakat (pl. királyi bányászok, urbura, nemesfém-monopólium)!

11. Kőrmöcbánya látképe. A főtér felől a város temploma

Keresse meg a térképen Kőrmöcbányát! Mi fűződik a város nevéhez? Nézzon utána, kik alapították a városot! Válassza ki a főtér lakóháza közül a középkori eredetűt!

12. „István, Isten kegyelméből Magyarország királya [...] jó-nak láttuk és elhatároztuk, hogy győri hospeseink tele-pedjenek át győri várba, és ezután éljenek a várban, aszerint a szabadság szerint, amelynek fehérvári civiseink és hospeseink örvendenek; ugyanúgy mentesülvén és örökre azonosképpen kivételvén a győri ispánnak és udvarispánjának bíraskodása, fennhatósága, hatalma és ítélkezése alól, úgy tudniillik, hogy 1. azt válasszák bírónak maguk közül a várból, akit akarnak. Akit megválasztottak, mutassák be nekünk, mi pedig meg fogjuk erősíteni. Neki legyen joga és kötelessége, hogy min-den kisebb és nagyobb ügyükben ítélkezék. [...] 3. Mentessük és felszabadítsuk őket a fél fertó fizetéstől, amelyet terragium címen kötelesek fizetni évenként a győri ispánnak mansionként, korábbi kiváltságlevelük alapján. 4. Ezenkívül szabad vásár tartását engedélyezzük nekik mind a várban, mind azon kívül [...]” (V. István szabadságlevele, 1271)

Írja le a szövegben szereplő városi kiváltságokat! Vesse össze a magyarországi és a nyugati városok jogállását!

13. Felföldi mezőváros rekonstrukciója a szentendrei skan-zenben

14. Buda a középkorban. A királyi vár és a polgár város

Hasonlítsa össze a képet a középkori Buda történelmi atlaszban vagy az interneten található alaprajzával! Azonosítson minél több épületet! Mutassa be Buda szerepét a középkori Magyarország életében! Használja a tankönyvi térképeket és Zsigmond király városi dekrétumait is!

Királyaink sokat tettek a kincstárat gazdagító bányászat érdekében. Elsősorban **kiváltságokkal** csalogattak hazánk-ba nyugatról bányászokat (elsősorban németeket). Ezáltal vált lehetővé, hogy királyaink arany- és ezüstpénzeket ve-ressenek.

A bányászat is céhes keretek között folyt a korszakban. A bá-nyapolgárok hozták a felszínre az érceket. A nemesfémek eseté-ben a termésmémet kötelezően be kellett váltaniuk vert pénzre.

A bányavárosok nyugati mintára íródott **városi kiváltsá-gokkal** rendelkeztek csakúgy, mint az ország jelentősebb települései, melyeket **szabad királyi városoknak** nevezünk.

Városaink gazdálkodása és társadalmi szerkezete is a nyugati mintát követte. Különbség inkább csak az arányok-ban figyelhető meg. Az ipar szerepe kisebb, a mezőgazda-ságé jelentősebb volt. Egy városban **kevesebb ember** élt, és kevesebb céh működött. Csekélyebb számú város és **rit-kább városhálózat** jellemző hazánkra. A városiak között jobbára idegeneket, **németeket** találunk. Ám egész Közép-és Észak-Európában hasonló volt a helyzet. A városok rendi szerveződése ugyan megindult, de politikai súlyuk csekély-nek mondható a többi rendhez képest.

Nemcsak a kiváltságaik és a társadalmi szerkezetük idéz-te a Nyugatot, hanem külső megjelenésük is. A városokat **falakkal** vették körül, szűk kis utcák hálózatának közepén, a **piactéren** állt a templom és a városháza.

Sajátos szint jelentettek Magyarországon a **mezővárosok**. Földesúri joghatóság alatt álltak, de **egy összegben adóztak**. A nagy falvak benyomását keltő települések (Kecskemét, Cegléd, Debrecen, Szeged stb.) lakói jogukat tekintve tulaj-donképpen **jobbágyok**, és főként mezőgazdasággal foglal-koztak. Az ország egész területét sűrűn behálózó mezőváro-sok voltak a mezőgazdasági termelés központjai.